

sa priamo viažu na komunikanta, čo sa môže zdať neočakávané, ale autor ukazuje, že tieto činitele ovplyvňujú komunikáciu len v niektorých skupinách respondentov. Naznačené výsledky výskumu P. Odaloša potvrdzujú jeho hypotézu, že rozloženie a využitie sociolektov v komunikácii závisí od situácie, v ktorej sa komunikácia realizuje, ako aj od miery jazykovej kompetencie používateľov jazyka. V basketbalovom i penitenciárnom prostredí sa vyskytujú dva typy komunikačných situácií: sociolektická lexika dominuje v neoficiálnej komunikácii v pomere 3:1 voči spisovným pomenovaniám, ktoré prevládajú v oficiálnej komunikácii. Z hľadiska prechodu sociolektizmov do spisovného hovorového jazyka rozlišuje P. Odaloš dva typy sociolektických slov: 1. profesionalizmy, ktoré nepovažuje za nespisovné slová a ich fungovanie v neutrálnej pozícii predpokladá kodifikáciu profesionalizmov v terminológii príslušného odboru alebo vo výkladovom slovníku slovenčiny (porov. s. 77), a 2. slangizmy a argotizmy, ktoré tvoria jadro sociolektov a sú nespisovné.

Monografia Pavla Odaloša *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí* sa zaraďuje k doterajším málopočetným knižným prácam o slovenských sociolektoch J. Orlovského (*K slovenskému slangu študentskému a vojenskému*, 1941), P. Ondrusa (*Sociálne nárečia na Slovensku I. Argot slovenských detí*, 1977) a B. Hochela (*Slovník slovenského slangu*, 1993), ponúka nové metodologicko-metodické východiská výskumu sociolektov a roztvára priestor pre jeho pokračovanie v ďalších komunikačných prostrediach či pre samotného autora, alebo ďalších bádateľov. Je podnetným príspevkom do slovenskej jazykovedy, ktorá zaň ďakuje nielen húževnatému autorovi, ale aj uvážlivému vydavateľovi.

IVAN OČENÁŠ

BOŻENA ŻMIGRODZKA, TESTAMENT JAKO GATUNEK TEKSTU, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ślaskiego w Katowicach*, nr 1698, Katowice 1997, 105 s.

Monografia B.Żmigrodzkiej wpisuje się w nurt badań ligwistyczno-pragmatycznych. Sama autorka określa ten nurt badań (za J.Mazurem) jako „tekstologia o nastawieniu pragmatycznym” (s.28). Koncepcja pracy inspirowana jest z jednej strony dociekaniem A.Wierzbickiej (genry mowy), z drugiej przemyśleniami B.Sandig (1978 i 1986), a na gruncie polskim M. Wojtak (1990; 1992), S.Gajdy (1993) i J.Mazura (1990), którzy zaproponowali opis gatunków językowych w kategorii wzorca tekstowego.

Celem omawianej pracy jest opis struktury wzorca gatunkowego testamentu i jego elementów składowych, ze szczególnym uwzględnieniem tych składników

wzorca, które zapewniają spójność tekstu. Traktując testament jako złożony akt mowy (makroakt), autorka wzorzec tekstu przedstawia jako „sekwencję aktów mowy o ściśle określonej hierarchii” (s.27). Próbując zrekonstruować strukturę maksymalną wzorca gatunkowego, zwraca uwagę na wartość (ważność) aktu mowy tworzącego strukturę podstawową (jest to akt niezbędny do identyfikacji gatunku), pozostałe akty mowy pojawiają się jako fakultatywne, uwarunkowane sytuacją (historyczną, społeczną, indywidualną).

Wobec braku w języku polskim monografii opisującej system gatunkowy funkcjonujący w komunikacji związanej ze sferą urzędowo-prawną (ogólne uwagi zob. Malinowska 1992 i 1996), testament jest tu rozpatrywany w izolacji, uniemożliwiając tym samym autorce porównanie omawianego gatunku z innymi tekstami związanymi z czynnością językową określaną w prawie jako oświadczenie woli (zobowiązania). Dobrze się zatem stało, że B.Żmigrodzka opis wzorca tekstowego testamentu poprzedza uwagami o funkcjonowaniu tego gatunku w sferze prawa, podkreśla rolę tradycji, która decyduje o istnieniu nazwy gatunkowej w świadomości językowej uczestników komunikacji. Opisując podstawowe parametry sytuacji komunikacyjnej (zastosowanie kodu pisanego, swoistość cezury między aktami nadawania i odbioru, problem odbiorcy), podkreśla, że swoistą cechą testamentu jest fakt, że jest to oświadczenie woli ostatniej (warunkiem ważności dokumentu jest między innymi konieczność śmierci nadawcy).

Przyjmując założenie B.Sandig (1986:166), że działanie językowe odbywa się według jakiegoś rozpoznawalnego wzorca, któremu na poziomie tekstu odpowiada wzorzec tekstowy, autorka w swoim opisie struktury testamentu wychodzi od pojęcia czynności językowej oświadczenie woli i określenia podstawowych elementów wzorca tej czynności.

Podstawą materiałową omawianej pracy jest blisko 200 oświadczeń woli ostatniej zróżnicowanych czasowo (XVI – XX w.). Na podstawie tych konkretnych, jednostkowych realizacji wzorca gatunkowego B. Żmigrodzka podejmuje próbę zrekonstruowania wzorca testamentu. W strukturze tekstu wyróżnia dwa rodzaje elementów: konstytutywne (stanowiące strukturę podstawową, tj. takie, które koniecznie muszą wystąpić, aby tekst został poprawnie sklasyfikowany jako reprezentujący dany gatunek) oraz fakultatywne (pojawiają się w strukturze rozszerzonej).

Pełna struktura semantyczno-syntaktyczna testamentu jądrowego została przedstawiona jako akt zapisywania, utworzony przez predykat oznaczony symbolicznie jako ZAPISUJĘ:

(ja) ZAPISUJĘ KOMU (Y-owi) CO (Z) + DATA, MIEJSCE + PODPIS WŁASNOŚCZNY (s.39)

Czasownik ZAPISUJĘ, konstytuujący strukturę podstawową omawianego gatunku, jest predykatem wieloargumentowym. W pozycji pierwszego argumentu pojawia się nazwa nadawcy tekstu (testatora), w pozycji KOMU pojawiają się nazwy spadkobierców i zapisobiorców (najczęściej ze wskazaniem rodzaju pokrewieństwa lub innych relacji łączących te osoby z nadawcą), w pozycji CO pojawia się nazwa jakiegoś przedmiotu materialnego lub zbioru takich przedmiotów. Autorka podkreśla, że w wariantach struktury podstawowej w pozycji ZAPISUJĘ mogą pojawiać się różne leksemy czasownikowe i konstrukcje (najwyższą frekwencję ma performatyw zapisuję (45%), ale pojawiają się także: *leguję, daruję, odstępuję, zlecam, podaję w ręce, waruję w dożywocie, zostawiam przy* itd. (zob. tabela 1, s.48).

Elementów fakultatywnych, które mogą pojawić się w rozszerzonej strukturze testamentu jest wiele, występują z różną częstotliwością i w różnorodnych konfiguracjach (deklaratywy, dyrektywy, asercje, komisyy, ekspresywy), co motywowane jest, zdaniem badaczki, zarówno zmiennymi historycznie konwencjami, jak i indywidualnymi wyborami nadawcy (zob. rozdz. IV).

Niezwykle istotne znaczenie dla rozważań genologicznych autorki ma rozdział V, w którym poddano analizie sferę metatekstową, a więc takie elementy jak: tytuł, metatekstowe formuły inicjalne i finalne, uzasadnienie sporządzenia testamentu, a także specyficzne odniesienia nie tylko do tekstu jako pewnej struktury językowej, lecz także tekstu rozumianego jako materialny wytwór czynności pisania oraz samej tej czynności.

Zdaniem autorki, testament wykazuje duży stopień nasycenia sygnałami metatekstowymi (wynika to z performatywnego charakteru jego struktury podstawowej i wielu składników fakultatywnych). Wypowiedzi inicjalne i finalne są w wysokim stopniu skonwencjonalizowane, są one istotnym składnikiem struktury gatunkowej tekstu (podobnie w innych tekstach urzędowo-prawnych).

B.Żmigrodzka podkreśla, że mimo dużej schematyczności tekstów i powtarzalności składników, nigdy tekst testamentu nie jest jedynie wypełnianiem gotowego formularza. Starsze testamety (XVI-wieczne) bywają bardzo rozbudowane (struktura maksymalna zawiera 43 elementy, zob. rozdz. VI), w wieku XX zauważa się tendencję do pojawiania się tekstów krótszych, składających się tylko z aktu zapisywania i minimalnej obudowy metatekstowej.

Próbie zbudowania modelu gatunku językowego zwanego testamentem (oświadczenie ostatniej woli) należy uznać za udaną. Jest to dobry punkt wyjścia do dalszych badań nad gatunkami funkcjonującymi w sferze urzędowo-prawnej.

Literatura

- Gajda S., 1993, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t.II: *Współczesny język polski*, red. J.Bartmiński, Wrocław, s. 245-258.
- Malinowska E., 1992, *Gatunki urzędowe*. – *Systematyzacja pojęć w stylistyce*, red. S.Gajda, Opole, s.149-153.
- Malinowska E., 1996, *Styl urzędowy*. – *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole, s.431-448.
- Mazur J., 1990, *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym*, „Socjolingwistyka”, t.9, Wrocław, s.71-86.
- Sandig B., 1978, *Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*, Berlin-New York.
- Sandig B., 1986, *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin-New York.
- Wierzbicka A., 1983, *Genry mowy*. – *Tekst i zdanie*, red. T.Dobrzyńska, E.Janus, Wrocław, s.125-137.
- Wojtak M., 1990, *Z problematyki opisu stylu tekstów użytkowych na podstawie analizy ogłoszeń matrymonialnych*, „Poradnik Językowy”, s. 79-87.
- Wojtak M., 1993, *Styl urzędowy*. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t.II: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław, s.147-162.

EWA MALINOWSKA